

УДК [314.7:379.85]:330.59:316.42

Біль М.М.,
канд. держ. упр., ст. наук. співроб., докторант,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долишнього НАН України»

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК АКТУАЛЬНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Просторова мобільність населення є важливою характеристикою розвитку сучасного суспільства, відображаючи його готовність, бажання і можливості до зміни місцеперебування у визначених просторово-часових координатах. Дане поняття поки ще мало розкрито у вітчизняній науковій літературі. Так само слабо розробленою є теоретико-методологічна основа дослідження просторової мобільності населення у вимірі людського розвитку. Дане дослідження покликане звернути увагу науковців і фахівців на практичну значущість розгляду просторової мобільності населення з позиції людського розвитку та націлене на розвиток методологічних основ його оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу публікації формують положення концепції людського розвитку, засновниками якої є Махбуб-уль-Хак (відомий пакистанський учений, який очолював робочу групу з розробки Індексу розвитку людського потенціалу, презентовану на рівні ООН у 1990 році), А. Льюїс, А. Сен, К. Гриффін, Дж. Найт та ін. Саме ці всесвітньо знамі науковці закладали теоретико-методологічні основи вивчення і практичного застосування поняття «людський розвиток» у глобальному масштабі. Серед українських науковців найбільш вагомий внесок у методологію людського розвитку зробили О. Гладун [1], Е. Лібанова [1; 4], Л. Лісогор [1], М. Макоцьоба [5], Л. Семів [8], В. Шишкін [10] та ін. Також у публікації враховані напрацювання українських науковців з висвітленням сутності понять добробуту (С. Дражниця [2]), рівня життя (В. Мандибура [6]), якості життя (Р. Теслюк [9]), щастя (І. Лапшина, Н. Пустовар [7]), поняття розвитку взагалі (С. Загорський [3]). Невирішеною раніше проблемою, яка перебуває у фокусі даної публікації, залишається розвиток теоретико-методологічних основ дослідження просторової мобільності населення із співставленням до процесів людського розвитку. В основі сутності людського розвитку – право і свобода вибору, що належать до основних мобільних властивостей. Цей факт визначає прямий взаємозв'язок між категоріями мобільності і людського розвитку та обумовлює необхідність їх цілісного вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування актуальності та практичної значущості вивчення просторової мобільності населення у вимірі людського розвитку. Для цього були поставлені наступні завдання:

- дослідити підходи різних авторів до розгляду сутності людського розвитку;
- з'ясувати відмінності між поняттями рівня і якості життя, добробуту, щастя, розвитку людських ресурсів, людського і сталого розвитку;
- розкрити особливості дослідження формування просторової мобільності населення через призму різних вимірників розвитку суспільства.

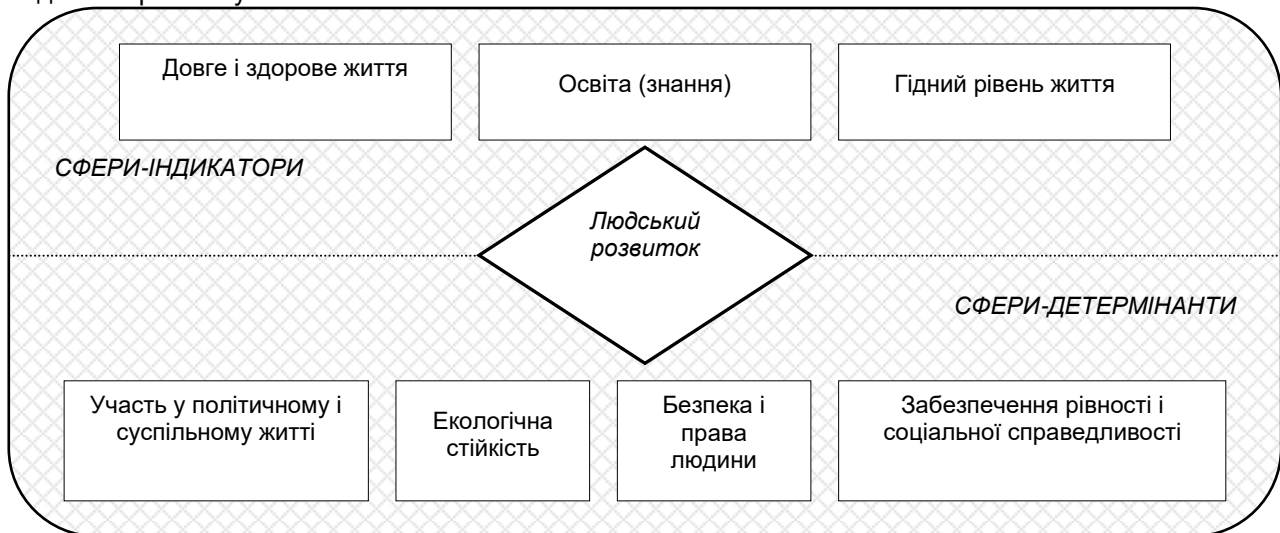
Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному сенсі розвиток є незворотною, направленою, закономірною зміною матерії і свідомості, в результаті якої виникає новий якісний стан об'єкта його складу та структури [3, с. 7]. У контексті людини розвиток розглядається як позитивна зміна її сутнісних сил, накопичення і реалізація її творчого потенціалу. У результаті протиставлення цінності людини цілям економічного зростання виникла концептуальна ідея людського розвитку

У вітчизняній та зарубіжній літературі існує дуже багато дефініцій *людського розвитку*. В їх основі – такі поняття, як можливості, здібності, якості, свободи, вибір, відповідальність вибору, варіативність, шанси, турбота, повага, тривалість і гідний рівень життя, освіта життя, справедливість, сталий розвиток, зміна та ін. З-поміж різних інтерпретацій змістовної сутності людського розвитку, імпонує його розгляд як процесу зростання людських можливостей, розширення людської свободи шляхом збільшення варіантів вибору [4, с. 7]. Всеохоплюючий характер поняття «людський розвиток» сприяв його використанню та розробці методик оцінювання на рівні авторитетних міжнародних організацій. Зокрема ООН у Рамках Програми розвитку (ПРООН) щорічно публікують результати та постійно вдосконалюють методику оцінювання Індексу людського розвитку (до 2010 року – Індексу розвитку людського потенціалу) в розрізі країн світу.

Дана методика стала дуже популярною у науково-експертних колах. В Україні відомою є її регіональна інтерпретація – з застосуванням методики оцінювання Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР), що курується Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України.

Оцінювання людського розвитку охоплює індикатори за базовими напрямками довгого і здорового життя, здобуття знань, гідного рівня життя (сфера демографічна, освітня, здоров'я і доходу). З 2010 року їх доповнено розрахунками скоригованого індексу людського розвитку – з урахуванням соціально-економічної, гендерної нерівності, а також багатомірної бідності. Звідси можна зробити висновок, що розгляд просторової мобільності населення у координатах політики людського розвитку дозволяє різнобічно підходити до вивчення причинно-наслідкового зв'язку щодо створення якнайкращих можливостей реалізації прав і свобод людини з балансуванням її власних інтересів до інтересів держави та суспільства.

На рис. 1 відображено знану серед фахівців людського розвитку схему його складовості, яка публікується у щорічних звітах ООН. Вона чітко підкреслює сфери-індикатори і сфери-детермінанти людського розвитку.

Рис. 1. Сфери оцінювання людського розвитку

Джерело: складено автором на основі [11, с. 14]

Обґрунтуємо особливості вивчення просторової мобільності населення у вимірі саме людського розвитку. Річ у тім, що поняття людського розвитку має гомологічні «стики» з іншими соціоекономічними вимірниками розвитку суспільства. Найбільш популярними серед них є добробут, рівень та якість життя, щастя, розвиток людських ресурсів, врешті – сталий розвиток (табл. 1). Це дещо різні за методичними та ідеологічними підходами поняття. Однак таке порівняння показує особливості формування просторової мобільності населення в умовах саме людського розвитку.

Таблиця 1

Основні соціоекономічні вимірники дослідження просторової мобільності населення

№ з/п	Вимірник (концепція)	Загальна сутність	Характер оцінки	Об'єкт оцінки	Особливості формування просторової мобільності населення (середовище)	Пріоритет забезпечення в умовах високо-мобільного суспільства (політика)
1	2	3	4	5	6	7
1	Рівень життя	Кількісне забезпечення населення матеріальними благами	Об'єктивний (зовнішній)	Матеріальні блага	Обмеженість доступу до матеріальних благ (фінансового, фізичного) та пошук можливостей їх отримання	Створення базових умов доступу до матеріальних благ через розвиток (само) зайнятості, соціальний захист
2	Добробут	Належний рівень забезпечення населення матеріальними (в першу чергу) і духовними благами	Об'єктивний	Матеріальні і духовні блага	Обмеженість доступу до матеріальних і духовних благ та пошук можливостей їх отримання	Створення базових умов доступу до благ через нарощування виробництва, розвиток соціальної інфраструктури, створення нових робочих місць

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
3	Щастя	Самооцінка рівня забезпечення населення матеріальними і духовними благами	Суб'єктивний (самооцінка)	Матеріальні і духовні блага	Обмеженість доступу до можливостей споживання благ та сприйняття їх як цінності	Формування у суспільстві середовища щастя, подолання кількісного переважання «похмурого», невдоволеного психотипу особистостей
4	Якість життя	Якісна оцінка з комбінуванням до самооцінки рівня забезпечення населення матеріальними і духовними благами	Об'єктивний і суб'єктивний	Матеріальні і духовні блага	Обмеженість доступу до існуючих благ та створення нових	Формування у суспільстві «розумної» ієрархії цінностей і потреб, можливостей неперервного соціально-економічного розвитку
5	Розвиток людських ресурсів	Орієнтація на використання людського капіталу як одного з факторів виробництва	Об'єктивний	Людський капітал	Обмеженість доступу до належних умов праці з можливістю подальших інвестувань у людський капітал	Створення сприятливих умов притягання кваліфікованих людських ресурсів, постійний розвиток системи робочих місць
6	Людський розвиток	Орієнтація на людський потенціал і створення сприятливих можливостей його використання в умовах свободи вибору	Об'єктивний	Людський потенціал	Обмеженість можливостей розвитку на основі реалізації свободи вибору (місця перебування, праці, навчання і т.д.)	Формування умов реалізації просторової мобільності з контролем ризиків (бажана циркулююча міграція)
7	Сталий розвиток	Орієнтація на задоволення потреб суспільства зі збереженням таких можливостей для наступних поколінь	Об'єктивний	Матеріальні і духовні потреби нинішнього і майбутнього поколінь	Обмеженість можливостей розвитку та максимального задоволення потреб	Формування екологічної культури, культури споживання в суспільстві

Джерело: розробка автора

Рівень життя є порівняно простим вимірником розвитку суспільства. Щодо розуміння його сутності думка вітчизняних дослідників розходиться. Більшість з них (зокрема, В. Мандибура, Д. Богиня, І. Проніна) ототожнюють поняття рівня життя з якістю життя, інші (С. Гасанов, Н. Можина, Н. Рабіна, Н. Рімашевська, Л. Ноздріна) – зводять категорію «рівень життя» виключно до її матеріальної складової і вважають, що це поняття пов'язане лише зі сферою споживання матеріальних благ та послуг, а сам рівень життя – це лише кількісний показник, який не має якісного змісту [9, с. 267]. Вважаємо, що рівень життя слід розглядати в контексті оцінювання кількісного забезпечення населення матеріальними благами. У цьому полягає його оригінальність.

Щодо *добробуту* теж знаходимо протиріччя у трактуванні: ототожнення з якістю життя; вищість над якістю життя; як синтезуюче поняття, що узагальнює поняття «якість життя», «рівень життя», «спосіб життя» та «умови життя» [9, с. 267; 6, с. 21]. Вважаємо, що оригінальність використання терміну «добробут» в наступному: він відображає належний рівень забезпечення населення затребуваними благами, які можуть бути матеріальними (у першу чергу) або духовними (як наслідок задоволення потреб першого порядку). Дане поняття апіорі підтверджує наявність певного рівня добробуту суспільства, оскільки в ньому закладено слово «добро». Добробут більшою мірою є матеріальною категорією, вужчою за поняття якості життя. Більше того, добробут є одним з показників якості життєдіяльності населення [2, с. 304]. У співставленні до поняття людського розвитку «добробут» набуває ще іншого змісту. Цитуючи К. Макоцьобу, на відміну від добробуту, концепція людського розвитку дозволила відійти від моністичного, монетаристського бачення суспільного прогресу; розвиток дедалі ширше сприймається як складний процес поєднання і взаємообумовленості можливостей людей у різних сферах життя; розвиток замість гонити за збільшенням доходу дедалі

більше спрямовується на розширення людських можливостей прожити тривале й здорове життя, гідно працювати, на досягнення соціальної стабільності, гармонійної взаємодії з природою, емоційного комфорту та ін. [5, с. 7].

У системі основних соціоекономічних вимірників дослідження просторової мобільності населення не можемо обійти поняття *щастя*, тим більше нині популяризується використання міжнародного індексу щастя (Happy Planet Index (HPI)) як індикатора добробуту країни, який передбачає вимірювання важливих на особистісному рівні факторів – рівня добробуту в довгостроковому періоді, супроводжуючись наявністю щасливого та значущого, з точки зору психології, життя [7, с. 398]. Цікаво, що на глобальному рівні при визначенні індексу щастя враховується швидкість споживання ресурсів. Даний індекс позиціонується як більш об'єктивний вимірник рівня розвитку країн у порівнянні з розрахунками ВВП на душу населення та індексу регіонального людського розвитку. Однак останній має значно довшу історію поширення – з 1990 року, та офіційне використання на рівні провідної міжнародної організації, у той час як індекс щастя почав розраховуватись лише з 2006 року.

Наступний соціоекономічний вимірник – *якість життя*, що є комплексною оціночною категорією, яка об'єднує внутрішню та зовнішню оцінку щодо якості особистого, сімейного, трудового і громадського життя [1, с. 25]. Дане поняття активно використовується Всесвітньою організацією охорони здоров'я з формуванням глобальних рейтингових оцінок. На рівні окремих держав активно пропагуються адаптовані методики оцінювання якості життя населення, у тому числі в розрізі окремих поселень (як правило, крупних мегаполісів). Як пише Р. Теслюк, *якість життя* – категорія відносна, оскільки залежить не тільки від рівня реальних доходів, обсягів фактичного споживання населенням матеріальних і духовних благ та послуг, рівня соціальної захищеності, комфортності умов проживання, політичних свобод тощо, а й від рівня розвиненості в суспільстві самих потреб у різноманітних життєвих благах та можливостях [9, с. 266]. Вважаємо, що вивчення просторової мобільності у вимірі якості життя населення є актуальним, проте дещо вужчим предметом досліджень. Поняття людського розвитку, на відміну від якості життя, робить акцент на свободу вибору, можливість розвитку людського потенціалу, коли *якість життя* більше акцентує на самооцінці рівня забезпечення благами. Тобто індикатори якості життя населення є певним чином детермінантами людського розвитку, але не відображають наслідки змін.

Розвиток людських ресурсів є «чистим» економічним поняттям. Відмінність поняття людського розвитку від розвитку людських ресурсів розкриває В. Шишкін. Він зазначає, що теорія розвитку людських ресурсів розглядає людей як «людський капітал», тобто лише як один з факторів виробництва поряд з фізичним капіталом або природними ресурсами (людина розглядається як засіб збільшення виробництва предметів споживання); на противагу цьому люди в концепції людського розвитку – це ціль, і забезпечення їхнього добробуту без загрози життю майбутніх поколінь є кінцевим і єдиним завданням розвитку [10, с. 6]. На домінування цінності людини в концепції людського розвитку вказує М. Макоцьоба: концепція людського розвитку реалізує гуманістичний підхід – людина є головною цінністю, критерієм прогресу, а не його засобом [5, с. 6].

Визначення *людського розвитку* може видаватись певним чином абстрактним, відірваним від реальності. Акцент на свободу вибору схиляє до думки про можливість хаосу, стихійного перерозподілу людських ресурсів у «гонитві» за пошуком кращих умов використання людського потенціалу. Насправді концепція людського розвитку, виражена в теоретико-ідеологічних (філософія розвитку) і практичних (методика оцінювання) аспектах, заслуговує на всебічне використання поряд з *концепцією сталого розвитку*. Разом з тим, остання має дещо вищий вимір формування. Як зазначає В. Шишкін, сталість є справедливим розподілом можливостей розвитку між нинішнім і майбутнім поколіннями; ця справедливість є рівністю можливостей, але не обов'язково рівністю кінцевих результатів [10, с. 6-7].

Таким чином, кожен вимірник до розгляду просторової мобільності населення робить свої акценти. Вимір людського розвитку спрямовує на вивчення середовища можливостей людини і розширення варіантів її вибору. Як пише В. Шишкін, будь-яка стратегія розвитку поєднує декілька цілей, серед яких – прискорення економічного зростання, зменшення абсолютної бідності та запобігання подальшому погіршенню стану природного середовища; орієнтація на пріоритет людського розвитку передбачає кластеризацію зазначених цілей навколо центральної мети – розширення можливостей людей [10, с. 8].

У практичному сенсі розгляд просторової мобільності у вимірі людського розвитку підтверджується тим, що методика оцінювання однойменного індексу ПРООН охоплює найбільшу кількість країн світу – 187, у той час як інші відомі методики, незважаючи на свою авторитетність, є дещо менш апробованими: індекс добробуту (Prosperity Index), що розраховується дослідницькою організацією «Legatum Institute», охоплює 110 країн; індекс якості життя (Quality-of-life index), що розраховується інститутом «Gallup», – 111 країн, при чому його методика змінюється щорічно; міжнародний індекс щастя, що розраховується організацією «New Economics Foundation», – 151

країну; індекс (рейтинг) міст з найвищою якістю життя, що розраховується консалтинговою компанією «Mercer Human Resource Consulting», – 215 міст світу [1, с. 20].

Для України розгляд просторової мобільності у вимірі людського розвитку є особливо актуальним. Як пише Л. Семів, практичне втілення на державному й регіональному рівнях концепції людського розвитку дасть змогу в процесі українських реформ формувати соціально-економічне і правове забезпечення здорового способу життя та довголіття, доступу до знання і ресурсів, необхідних для підтримання цивілізованих стандартів рівня життя, інших чинників творчого, продуктивного життя людини, розширення можливостей та підтримання почуття належності людини до суспільства [8, с. 47]. Усі ці аспекти є дуже актуальними для українського суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, людський розвиток є актуальним вимірником дослідження різних явищ і процесів, зокрема просторової мобільності населення. В основу людського розвитку закладається право вибору, що є однією з важливих властивостей просторової мобільності. Розвиток суспільства згідно концепції людського розвитку передбачає неперервний процес зростання можливостей людини, обираючи які, вона може задовольняти свої фізичні і духовні потреби. Просторова мобільність у даному контексті відіграє важливу роль, адже дозволяє особі змінювати просторові координати перебування, коли поточні умови не дають змоги задовольнити її потреби. Предметом подальших досліджень автора буде розвиток методичних засад визначення рівня просторової мобільності населення в системі індикаторів оцінювання людського розвитку.

Бібліографічний список

1. Вимірювання якості життя в Україні : [аналітична доповідь] / [Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін.]. – К., 2013. – 51 с.
2. Дразниця С.А. Добробут населення України: проблеми та шляхи їх вирішення / С.А. Дразниця // Університетські наукові записки. – 2013. – № 2. – С. 303-309.
3. Загорський В.С. Системний аналіз категорії «розвиток» / В.С. Загорський, Є.М. Борщук // Економічні Науки. Серія «Регіональна економіка» : [зб. наук. праць]. – Луцьк : Луцьк. нац. техн. ун-т, 2010. – Вип. 7 (27). - Ч. 3. – С. 6-17.
4. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків : [колективна науково-аналітична монографія] / [За ред. Е.М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
5. Макоцьоба М.В. Прогрес у людському розвитку регіонів України: методологія вимірювання та механізм забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / М.В. Макоцьоба. – Київ, 2012. – 22 с.
6. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В.О. Мандибура. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.
7. Пустовар Н.В. Міграція – щасливий погляд на життя / Н.В. Пустовар, І.А. Лапшина // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.6. – С. 398-402.
8. Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір : [монографія] / Л.К. Семів. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 392 с.
9. Теслюк Р.Т. Зміст категорії «якість життя населення»: суспільно-географічний аспект / Р.Т. Теслюк // Географія і сучасність : [зб. наук. праць Нац. педагог. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 4]. – К. : Вид-во Нац. педагог. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2003. – Вип. 10. – С. 263-270.
10. Шишкін В.С. Людський розвиток: оцінка та основні напрями підвищення його рівня : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / В.С. Шишкін. – Київ, 2004. – 23 с.
11. Human Development Report 2015. Work for Human Development [Electronic resource]. – Access : http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/2015_Human_Development_Report.pdf.

References

1. Libanova, E.M., Hladun, O.M., Lisohor, L.S. et. al. (2013), *Vymiriuvannia yakosti zhyttia v Ukraini* [Measuring the quality of life in Ukraine], Kyiv, Ukraine, 51 p.
2. Drazhnytsia, S.A. (2013), "The welfare of Ukraine's population: the problems and ways of their solution", *Universytetski naukovy zapysky*, no. 2, pp. 303-309.
3. Zahorskyi, V.S. and Borshchuk, Ye.M. (2010), "System analysis of the category «development»", *Ekonomichni Nauky. Seriiia «Rehionalna ekonomika»* : [zб. nauk. prats], Iss. 7(27), Part 3, Lutsk, Ukraine, pp. 6-17.
4. Libanova, E.M. (2010), *Liudskyyi rozvytok v Ukraini: minimizatsiia sotsialnykh ryzykiv* [Human development in Ukraine: minimizing of social risks], coll. monograph, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Derzhkomstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 496 p.

5. Makotsoba, M.V. (2012), "Progress in the human development of the regions of Ukraine: measurement methodology and support mechanism", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.07, Kyiv, Ukraine, 22 p.
6. Mandybura, V.O. (1998), *Riven zhyttia naselennia Ukrainy ta problemy reformuvannia mekhanizmiv yoho rehuliuivannia* [The level of life of Ukraine's population and the problems of reforming its regulation mechanisms], Parlamentske vyd-vo, Kyiv, Ukraine, 256 p.
7. Pustovar, N.V. and Lapshyna, I.A. (2012), "Migration as a happy look at life", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Iss. 22.6, pp. 398-402.
8. Semiv, L.K. (2004), *Rehionalna polityka: liudskyi vymir* [Regional policy: human dimension], monograph, IRD NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine, 392 p.
9. Tesliuk, R.T. (2003), "Contents of the category «quality of life of the population»: socio-geographical aspect", *Heohrafiia i suchasnist' : [zb. nauk. prats Nats. pedahoh. un-tu im. M.P. Drahomanova]*, Iss. 10, Vyd-vo Nats. pedahoh. un-tu im. M.P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine, pp. 263-270.
10. Shyshkin, V.S. (2004), "Human development: assessment and main directions for raising its level", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.09.01, Kyiv, Ukraine, 23 p.
11. Human Development Report 2015, Work for Human Development, available at: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/2015_Human_Development_Report.pdf (access date July 03, 2017).

Біль М.М. ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК АКТУАЛЬНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Мета. Обґрунтування актуальності та практичної значущості вивчення просторової мобільності населення у вимірі людського розвитку.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: діалектичний, абстрактно-логічний (пізнання сутності людського розвитку, його відмінностей від понять рівня і якості життя, сталого розвитку тощо); системного узагальнення (визначення особливостей формування просторової мобільності у різних вимірах, у тому числі людського розвитку); табличний (для візуального представлення результатів дослідження).

Результати. Визначено, що людський розвиток є актуальним вимірником дослідження різних явищ і процесів, зокрема просторової мобільності населення. Досліджено підходи різних авторів до розгляду сутності людського розвитку, розкрито сфери його оцінювання (індикатори і детермінанти). З'ясовано відмінності між поняттями рівня і якості життя, добробуту, щастя, розвитку людських ресурсів, людського і сталого розвитку. Розкрито особливості дослідження формування просторової мобільності населення через призму різних вимірників розвитку суспільства та обґрунтовано актуальність її розгляду саме в контексті людського розвитку.

Наукова новизна полягає у комплексному обґрунтуванні особливостей формування просторової мобільності населення у різних вимірниках суспільного розвитку, зокрема людського. Обґрунтовано процес людського розвитку, який передбачає неперервний процес зростання можливостей людини, обираючи які, вона може задовольняти свої фізичні і духовні потреби.

Практична значущість. Отримані результати дослідження сприяють використанню обґрунтованого підходу до удосконалення та поширення методології людського розвитку у взаємозв'язку з дослідженнями процесів просторової мобільності населення.

Ключові слова: просторова мобільність, людський розвиток, людський потенціал, добробуту, рівень і якість життя, щастя.

Bil M.M. HUMAN DEVELOPMENT AS THE ACTUAL MEASURE OF RESEARCH OF THE POPULATION SPATIAL MOBILITY

Purpose is to substantiate the relevance and practical significance of studying the spatial mobility of the population in the dimension of human development.

Methodology of research. The methodological bases of the study are methods: dialectical, abstract-logical (knowledge of the essence of human development, its differences from the concepts of the level and quality of life, sustainable development etc); systemic generalization (definition of the features of the spatial mobility formation in various dimensions, including human development); tabular (for visual representation of the research results).

Findings. It was determined that human development is an actual measure of the study of various phenomena and processes, in particular, spatial mobility of the population. The approaches of different authors to the consideration of the essence of human development were investigated. Areas of its evaluation (indicators and determinants) were disclosed. Differences between concepts of level and quality of life, well-being, happiness, human resources development, human and sustainable development were clarified. The features of the study of the formation of the population spatial mobility through the prism of various indicators of the society development were disclosed. The urgency of its consideration in the context of human development was substantiated.

Originality of the research consists of the complex substantiation of the features of formation of the population spatial mobility in various measuring instruments of social development, in particular human. It was substantiated the process of human development, which involves a continuous process of growth of human possibilities, choosing which, it can satisfy its physical and spiritual needs.

Practical value. The obtained results of the research contribute to the use of a well-grounded approach to the improvement and dissemination of the human development methodology in conjunction with studies of the processes of spatial mobility of the population.

Key words: spatial mobility, human development, human potential, well-being, level and quality of life, happiness.

Биль М.М. ЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КАК АКТУАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ МОБИЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Цель – обоснование актуальности и практической значимости изучения пространственной мобильности населения в измерении человеческого развития.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: диалектический, абстрактно-логический (познание сущности человеческого развития, его отличий от понятий уровня и качества жизни, устойчивого развития и т.п.); системного обобщения (определение особенностей формирования пространственной мобильности в различных измерениях, в том числе человеческого развития); табличный (для визуального представления результатов исследования).

Результаты. Определено, что развитие общества является актуальным измерителем исследования различных явлений и процессов, в частности пространственной мобильности населения. Исследованы подходы различных авторов к рассмотрению сущности человеческого развития, раскрыты сферы его оценки (индикаторы и детерминанты). Выявлено различия между понятиями уровня и качества жизни, благосостояния, счастья, развития человеческих ресурсов, человеческого и устойчивого развития. Раскрыты особенности исследования формирования пространственной мобильности населения через призму различных измерителей развития общества, а также обоснована актуальность его рассмотрения именно в контексте человеческого развития.

Научная новизна заключается в комплексном обосновании особенностей формирования пространственной мобильности населения в различных измерителях общественного развития, в частности человеческого. Обосновано процесс человеческого развития, который предусматривает непрерывный процесс роста возможностей человека, выбирая которые, она может удовлетворять свои физические и духовные потребности.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования способствуют использованию обоснованного подхода к совершенствованию и распространению методологии человеческого развития во взаимосвязи с исследованиями процессов пространственной мобильности населения.

Ключевые слова: пространственная мобильность, развитие общества, человеческий потенциал, благосостояние, уровень и качество жизни, счастье.